

EEN 21^e-EEUWSE VERSIE VAN DE 18^e-EEUWSE ORNAMENTAL FARM

PRIJSVRAAG BROOD EN SPELEN, ZANDGEBIEDEN NOORD-BRABANT

I Inleiding

De provincie Noord-Brabant behoort tot de meest vervuilde regio's van Europa. De emissies van de intensieve veehouderij leggen een deken van ammoniak, methaan, stikstof en fijnstof over de provincie. Het gevolg is een ernstige aantasting van natuur, milieu en biodiversiteit. Een effect dat nog wordt versterkt door het gebruik van neonicotinoïden in de landbouw. Het gebruik van deze giftige stoffen heeft bovendien een massale sterfte van insecten tot gevolg.

Oost-Brabant is met 2800 varkens per km² bovendien het gebied met de grootste veedichtheid ter wereld, met alle risico's van dien voor de gezondheid van mens en dier. Talloze rampen hebben zich voltrokken, zoals uitbraken van varkenspest, vogelgriep, mond- en klauwzeer, gekke koeienziekte en Q-koorts. De Q-koorts kostte minstens 75 burgers het leven en besmette 50.000 burgers, van wie duizenden hun leven lang geïncubateerd blijven. Elk jaar raken meer dan 1500 mensen geïnfecteerd met de MRSA-bacterie. Inmiddels is er een nieuw besmettingsgevaar bijgekomen: hepatitis E, die in ernst niet onderdoet voor BSE en Q-koorts.

Door zijn hoge risico's voor milieu en gezondheid is Oost-Brabant een zogeheten "landscape of fear" geworden. Van een dergelijk landschap keren burgers zich af. Zij voelen geen betrokkenheid meer bij een platteland dat gedomineerd wordt door de – niet grondgebonden – intensieve veehouderij. Het verlies van legitimiteit van het platteland uit zich ook in de toenemende drugs- en milieucriminaliteit die er plaatsvindt.

De permanente schaalvergroting van de intensieve veehouderij ten behoeve van de internationale concurrentie, verdraagt zich niet met de hoogwaardige technologische industrie waaraan Brabant inmiddels wereldfaam ontleent. De hoogopgeleide, stedelijke beroepsbevolking die daarin werkzaam is, verlangt naar een omgeving die ontspanning, cultuur en recreatie brengt.

De provincie Noord-Brabant staat daarom voor de opgave economie, ecologie en landschapscultuur met elkaar te verzoenen.

II Toekomstvisie

Na jarenlange publieke discussies en verzet van burgerorganisaties tegen de intensieve veehouderij in Brabant, lijkt er inmiddels consensus bereikt. De toekomst is aan regionale en lokale, grondgebonden en duurzame landbouw. De meningen lopen echter uiteen waar het gaat om de vraag of de landbouw gescheiden moet worden van de natuur of er juist mee verweven moet worden. De Ecologische Hoofdstructuur en de Natura 2000 gebieden zijn ontwikkeld vanuit de scheidingsgedachte. Maar men kan zich afvragen hoe zinvol het was om landbouw en natuur planologisch te scheiden, wanneer men daar in ecologisch opzicht niet zo veel mee opschiet. In het kleine Nederland tasten de chemische emissies van de landbouw ook de natuurgebieden aan.

In onze toekomstvisie bepleiten wij een ecologische verweving van landbouw en natuur. Daarbij gaat het ons niet om landschappelijke inbedding van megastallen, noch om enkele bloemenranden langs de akkers, en ook niet om agrarisch natuurbeheer of natuur-inclusieve landbouw,

maar om een geheel ander, radicaal model van verweving van landbouw en natuur.

Ons uitgangspunt is de menselijke ervaring van natuur en landschap. Mensen reageren op een landschap. Een mooi, ruimtelijk landschap, of een landschap met een uitgekende verhouding tussen openheid en beslotenheid, kan mensen gelukkig stemmen, de fantasie prikkelen, een verlangen naar vrijheid opwekken of bevredigen. Een mooi landschap is niet alleen een visueel genoegen. Het raakt alle zintuigen: de geluiden in het bos of juist de stilte ervan, de geur van gras en bomen en bloemen, de huid die fris wordt door de wind, de intense ervaring van de seizoenen. Volgens sommige filosofen bestaat er zelfs een liefde voor het landschap: *topofilia*. De binding aan het landschap vormt mede de identiteit van mensen, omdat zij hebben ervaren wat het goede leven is of zou kunnen zijn. Ervaring lijkt een passief begrip. Maar natuurervaringen zijn juist activerend. Ze kunnen leiden tot verantwoordelijkheidsgevoel, tot concrete zorg voor de natuurlijke omgeving en tot samenwerking, zoals de vele natuurverenigingen laten zien.

Deze fundamentele menselijke ervaringen behoren in een democratische samenleving te worden gehonoreerd. Het radicale toekomstmodel daarvoor zou een 21^e-eeuwse versie van de 18^e-eeuwse *ornamental farm* kunnen zijn.

De ornamental farm

In de 18^e eeuw ontwikkelden landgoedeigenaren in heel Europa een grote belangstelling voor het ontwerpen en inrichten van het landschap. Veel landgoederen danken daar hun hoge landschappelijke kwaliteit aan. In Engeland resulteerde deze belangstelling onder meer in de zogeheten *ornamental farm*. In Nederland zijn er slechts enkele voorbeelden van. In een *ornamental farm* worden landbouw en landschap, het nuttige en het aangename, "brood en spelen", op een uitgekende wijze gecombineerd en tot een visueel genoegen gemaakt. De klassieke

elementen van het boerenbedrijf, zoals de hoeve en de stallen, de akkers, de weilanden, de wild- en houtwallen, de groentetuinen en de boomgaarden, worden ontworpen binnen een parkachtige structuur van heggen, lanen, beken, slingerpaden, vijvers, zichtassen en bloementuinen. Het nuttige en het aangename worden in één ensemble met elkaar verbonden. Ruimtelijke ordening en ervaring worden geoptimaliseerd. Dit model vervult – in onderlinge samenhang – economische, ecologische en esthetische

functies, en verbindt daardoor "de werelden van productie, biodiversiteit, landschappelijke kwaliteit, duurzaamheid en leefbaarheid met elkaar". (*Reglement Prijsvraag Brood en Spelen*, p.2).

Het idee van de *ornamental farm* lijkt radicaal omdat het zo ver afstaat van het Brabantse landschap dat gedomineerd wordt door de huidige intensieve veehouderij met haar monocultuur. Maar dat het realiseerbaar is, wordt aangetoond aan de hand van een concreet voorbeeld. In Brabant bestaat namelijk nog een 18^e-eeuwse *ornamental farm*, die de inzenders deels willen restaureren en deels willen ontwikkelen naar een 21^e-eeuwse versie.

III Het concrete voorbeeld

Het betreft een eeuwenoud landgoed, waar de sporen van de geschiedenis nog duidelijk aanwezig zijn. Een van de cultuurhistorisch belangrijkste delen wordt gevormd door de grote, Middeleeuwse es met akkerwal, omringd door bospercelen met lanenpatronen, loofhoutsingels en een beek. De *ornamental farm* zet zich voort over het gehele landgoed. De weilanden en akkers zijn ingebed in een uitgebreid 18^e-eeuws lanenstelsel met zichtassen, slingerpaden langs de beken en een ganzenpoot. Dit lanenstelsel strekt zich uit tot in de bossen van het landgoed. De siertuin bij het hoofdhuis heeft een 18^e-eeuws patroon. Wegens de vele landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteiten is het landgoed als een Rijksmonument aangemerkt.

De belangrijkste bron van inkomsten was tot de jaren 80 van de vorige eeuw de houtopbrengst. Maar de kwaliteit van de bossen (en van de biodiversiteit) is door de uitstoot van de chemische emissies van de nabijgelegen intensieve veehouderijen zodanig achteruitgegaan, dat naar andere economische dragers moest worden gezocht. Behalve voor een natuurbegraafplaats is ook gekozen voor biologisch-dynamische landbouw, met name voor de veredeling van zaadvaste groenterassen, voor zaadvermeerdering en voor de teelt van deze groenterassen. Percelen werden vrijgemaakt, de bodem werd – na jarenlange overbemesting – verbeterd, en er werden aangrenzende percelen aangekocht of herverkaveld. Het voorlopige resultaat is een nieuwe economische vitaliteit op het landgoed.

Maar dat niet alleen. Het perceel van de oude es heeft door de biologisch-dynamische landbouw een magnifieke schoonheid gekregen. De compositie en de structuur van de banen waarin de gewassen zijn ingezaaid én hun kleurenpracht roepen beelden op van wat deze *ornamental farm* ooit was. Daardoor ontstaat tegelijkertijd het verlangen dit culturele erfgoed in zijn oude glorie te herstellen.

Dit verlangen werd versterkt door de prijsvraag Brood en Spelen en resulteerde in een team – bestaande uit de grondeigenaar, de biologisch-dynamische pachter, een landschapsarchitect, een cultuurhistoricus, een landschapshistoricus en een gerenommeerde kunstenaar – dat het volgende, driedelige plan heeft opgesteld.